

Μαρξισμός και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση

Εισαγωγή

Η παρούσα κρίση την οποία διέρχεται η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) επαναφέρει στη δημόσια συζήτηση το ζήτημα της ΟΝΕ, των αδυναμιών του ευρώ αλλά και γενικότερα των μορφών που έχει πάρει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Πέρα από την ανάλυση των ζητημάτων άμεσου ενδιαφέροντος –όπως η ελλειπής φύση της ΟΝΕ, οι διαμάχες μεταξύ εθνικών αρχουσών τάξεων κ.ο.κ.– η παρούσα κρίση επαναθέτει το ζήτημα της ίδιας της φύσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ας θυμηθούμε μόνο πως πρόκειται για μια διαδικασία δημιουργίας κρατικών δομών σ' ένα υπερεθνικό επίπεδο και μιας μερικής –προς το παρόν– υπέρβασης των υπαρχόντων εθνικών κρατικών δομών, δομές οι οποίες στην Ευρώπη αποτέλεσαν το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γεννήθηκε ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο το ζήτημα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον μαρξισμό. Εμμέσως, το ζήτημα που εγείρεται είναι αυτό της περιοδολόγησης της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Με άλλα λόγια, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι ένα τυχαίο φαινόμενο ή πρόκειται για το αποτέλεσμα της εξέλιξης θεμελιωδών τάσεων του καπιταλισμού οι οποίες πέρα από ένα συγκεκριμένο σημείο απαιτούν την αναδιάρθρωση των κρατικών δομών στο ητρωτικό επίπεδο;

Συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου

Στα τέλη της δεκαετίας του '60 και στις αρχές της δεκαετίας του '70, ο Ernest Mandel και ο Chris Harman παρήγαγαν πολύ οξείες αναλύσεις της διεργασίας της ευρωπαϊ-

Ο Χριστάκης Γεωργίου είναι υποψήφιος διδάκτορας πολιτικών επιστημών στο πανεπιστήμιο Πολ Βαλερύ – Μονπελιέ 1. Η ερευνά του έχει ως αντικείμενο τις ευρωπαϊκές στρατηγικές του γαλλικού κεφαλαίου και του γαλλικού κράτος στην περίοδο 1986-2006. Είναι παράλληλα μέλος του Νέου Αντικαπιταλιστικού Κόμματος. Το παρόν άρθρο είναι μια ελαφρά διασκευασμένη εκδοχή της ενότητας “Marxism and European Integration” από το άρθρο “The euro crisis and the future of European integration” που δημοσιεύτηκε στο International Socialism, τ. 128.

κής ολοκλήρωσης από μια μαρξιστική σκοπιά.¹ Τα κυριότερα στοιχεία των αναλύσεων αυτών παραμένουν έγκυρα κι η οποιαδήποτε προσπάθεια κατανόησης των τάσεων και των αντίρροπων τάσεων που κατευθύνουν την όλη διεργασία πρέπει να βασιστεί σ' αυτά τα στοιχεία.

Το πρώτο στοιχείο είναι πως η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αποτελεί αντίδραση στον διεθνή ανταγωνισμό και την ισχύ του αμερικάνικου κεφαλαίου. Η ανωτερότητα του τελευταίου σε μέγεθος και τεχνολογική εκλέπτυνση ώθησαν το ευρωπαϊκό κεφάλαιο να συγκεντρώσει τους πόρους που διέθετε ούτως ώστε να επανακτήσει την ανταγωνιστικότητα του στη διεθνή αγορά. Οι εγχώριες αγορές των διάφορων ευρωπαϊκών κρατών από μόνες τους δεν είχαν το απαραίτητο μέγεθος που θα επέτρεπε τη δημιουργία επιχειρηματικών ομίλων ικανών να ανταγωνιστούν τους αντίστοιχους αμερικάνικους. Αυτή η πραγματικότητα δημιούργησε την ανάγκη να ξηλωθούν τα προστατευτικά μέτρα που εμπόδιζαν το ελεύθερο εμπόριο και τις επενδύσεις και να συγχωνευθούν οι διάφορες εθνικές αγορές σε μια γιγαντιαία ευρωπαϊκή αγορά – την ΕΟΚ. Πριν την πλήρη εφαρμογή των μέτρων που προέβλεπε η ΕΟΚ, η προοπτική αυτή έδωσε ώθηση σε μια διεργασία εθνικής συγχώνευσης του κεφαλαίου, στόχος της οποίας ήταν να προετοιμάσει τις σημαντικότερες εταιρείες του κάθε κράτους για τις νέες συνθήκες εκτεταμένου ενδο-ευρωπαϊκού ανταγωνισμού που θα δημιουργούσε η πλήρης εφαρμογή της Συνθήκης της Ρώμης.²

Ο Mandel ισχυρίστηκε πως η δύναμη των υπερεθνικών θεσμών εξαρτιόταν από τον βαθμό αλληλοδιείσδυσης του κεφαλαίου στην Ευρώπη. Η αδυναμία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στα τέλη της δεκαετίας του '60 αποτελούσε ένδειξη του πρώιμου σταδίου εξευρωπαϊσμού του κεφαλαίου. Αργότερα, ο Harman παρατήρησε τρεις τάσεις συγκέντρωσης του κεφαλαίου – μια στο εθνικό, μια δεύτερη στο ηπειρωτικό και μια τρίτη στο διεθνές επίπεδο. Ο Harman προέβλεψε πως «αν το υπάρχον κράτος αποτελεί μια πολύ στενή βάση για τις δραστηριότητες του κεφαλαίου, τότε εξ ανάγκης θα υπάρξει μια προσπάθεια να διευρυνθεί η βάση αυτή μέσω συμμαχιών και συγχωνεύσεων με άλλα κράτη. Ως εκ τούτου, μακροπρόθεσμα, το πιθανότερο σενάριο είναι να υπερισχύσει η τάση προς τη δημιουργία ηπειρωτικών μπλοκ».³

Όντως, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60 και του '70 «η τάση ήταν προς τη συγκέντρωση του κεφαλαίου στο εσωτερικό των εθνικών κρατικών δομών, με τη βοήθεια των εθνικών κρατών».⁴ Τα πράγματα άλλαξαν όμως με την απαρχή της κρίσης που κτύπησε τις ευρωπαϊκές οικονομίες στα μέσα της δεκαετίας του '70 και αποτέλεσε το έναυσμα για μια έντονη διαδικασία οικονομικής αναδιάρθρωσης. Ο αριθμός των ευρωπαϊκών συγχωνεύσεων αυξήθηκε σημαντικά. Τα στοιχεία που αφορούν τις συγχωνεύσεις και εξαγορές εταιρειών στο επίπεδο των 1.000 μεγαλύτερων εταιρειών στην Ευρώπη είναι ενδεικτικά για τη δεκαετία του '80. Το 1982-3 υπήρξαν 117 συγχωνεύσεις. Ο αριθμός αυτός ανέβηκε στις 303 το 1986-7 και στις 662 το 1989-90. Στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας κυριάρχησαν οι εθνικές συγχωνεύσεις.

Αυτό άλλαξε μέχρι το τέλος της δεκαετίας. Το 1983-4, 65,2% των συγχωνεύσεων ήταν εθνικές, 18,7% ευρωπαϊκές και 16,1% διεθνείς. Το 1988-9 μόλις 47,4% ήταν εθνικές, ενώ 40% ήταν ευρωπαϊκές και 12,6% διεθνείς.⁵ Αυτοί οι αριθμοί υπονοούν πως το αποτέλεσμα της απόφασης του 1985 να ολοκληρωθεί η ευρωπαϊκή αγορά ήταν τόσο η επίσπευση της διαδικασίας αναδιάρθρωσης μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών εταιρειών όσο και η προώθηση των συγχωνεύσεων στο ευρωπαϊκό επίπεδο. Μια πολιτική απόφαση ενδυνάμωσε την τάση προς τη συγκεντροποίηση του κεφαλαίου στο ηπειρωτικό επίπεδο. Είναι επίσης εμφανές πως οι ευρωπαϊκές εταιρείες προσπάθησαν να φτάσουν στο αναγκαίο μέγεθος πρώτα μέσω εθνικής κι έπειτα μέσω ευρωπαϊκής συγκέντρωσης.⁶ Τέλος, αυτή η διεργασία εντάχθηκε στη δεκαετία του '90. Μια μελέτη που παρήγγειλε η Γαλλική Επιτροπή Σχεδιασμού το 2004 έφτασε στο εξής συμπέρασμα: «μέσω της εγκατάστασης εταιρειών σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και την εμφάνιση εταιρειών καθιερωμένων στο ευρωπαϊκό επίπεδο, έχει δημιουργηθεί ένας πραγματικά ευρωπαϊκός οικονομικός πόλος, κυρίως κατά τη διάρκεια της προηγούμενης δεκαετίας, την οποία σημάδεψαν η Ενιαία Αγορά και το ευρώ».⁷

Μια ακόμη ένδειξη της δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού πόλου είναι το δίκτυο συμπλεκόμενων διευθυντηρίων (interlocking directorates) στο επίπεδο των πολυεθνικών εταιρειών. Αυτό το δίκτυο αποτελείται από διευθυντές που ταυτόχρονα είναι μέλη διοικητικών συμβουλίων δύο ή περισσότερων εταιρειών. Η πυκνότητα αυτού του δικτύου αποτελεί ένδειξη πως υπάρχει μια κάποια κοινότητα καπιταλιστών που έχουν μια κοινή στρατηγική για να αντιμετωπίσουν τον διεθνή ανταγωνισμό. Ο Kees van der Pijl μελέτησε την εξέλιξη αυτών των δικτύων στο επίπεδο των 150 μεγαλύτερων πολυεθνικών στη δεκαετία του '90. Το συμπέρασμά του είναι πως «η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση του κεφαλαίου στην Ευρώπη επηρέασε επίσης το δίκτυο συμπλεκόμενων διευθυντηρίων μεταξύ των μεγάλων εταιρειών. Κατά τη διάρκεια της περιόδου που ακολούθησε τη συμφωνία του Μάαστριχτ, το ευρωπαϊκό κεφάλαιο αναδιπλώθηκε σε μια διάταξη που αντικατοπτρίζει το άνοιγμα των εθνικά περιορισμένων δομών χρηματιστικού κεφαλαίου στην ηπειρωτική Ευρώπη – και τη μετάλλαξη τους σ' ένα αντίπαλο διεθνικό δίκτυο ξεχωριστό από το αντίστοιχο ατλαντικό».⁸ Το τελευταίο κομμάτι αυτού του αποσπάσματος έχει ξεχωριστή σημασία: ένα ευρωπαϊκό ιμπεριαλιστικό μπλοκ, που αντιπαλεύεται τον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό στη διεθνή αγορά, βρίσκεται σε διαδικασία σύστασης.

Τα πιο πάνω αποδεικνύουν πως κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών η τάση προς τη συγκέντρωση του κεφαλαίου στο ηπειρωτικό επίπεδο κατεύθυνε την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί ενδυναμώθηκαν όταν η διεργασία εξευρωπαϊσμού του κεφαλαίου ξεπέρασε σε οικονομική σημασία τη διεργασία της εθνικής συγκέντρωσης του κεφαλαίου. Το τέλος του συμβιβασμού του Λουξεμβούργου αύξησε τον βαθμό συγκεντροποίησης της διεργασίας λήψης αποφάσεων, ενώ οι δυνάμεις της Επιτροπής στους τομείς όπου έχει αποκλειστικότητα έχουν αυξηθεί σε

σημαντικό βαθμό.⁹ Και η δύναμη της ΕΚΤ είναι αυτονόητη. Αυτές οι εξελίξεις, μόνο να αυξηθούν την πίεση που εξασκείται πάνω στα ευρωπαϊκά κράτη για να συγχωνευθούν περαιτέρω σ' ένα ευρωπαϊκό υπερ-κράτος μπορούν. Αξίζει να σημειωθεί πως οι ευρωπαϊκές πολυεθνικές βιομηχανίες ίδρυσαν το 1983 μετά από γαλλική πρωτοβουλία το ισχυρότερο λόμπι στην Ευρώπη, την Ευρωπαϊκή Στρογγυλή Τράπεζα Βιομηχανών (ETB). Η ETB έχει επανειλημμένα πάρει θέση υπέρ της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και πολλές από τις εκθέσεις και προτάσεις της έχουν μετατραπεί σε επίσημη πολιτική της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.¹ Η ατζέντα της Λισσαβόνας του 2000 ήταν σε μεγάλο βαθμό το προϊόν μιας σειράς από εκθέσεις που εξέδωσε τα προηγούμενα χρόνια η Συμβουλευτική Ομάδα για την Ανταγωνιστικότητα – δημιουργήμα της ETB με στόχο να συμβουλευτεί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.¹

Αντιθέσεις στη διαδικασία ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Τόσο ο Harman όσο και ο Mandel όμως ισχυρίστηκαν πως υπήρχαν αντιθετικές τάσεις στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Οι κυβερνήσεις παρέμεναν υπό την επήρεια εθνικών συμφερόντων. Αυτό αντικατοπτριζόταν στις προσπάθειες προστατευτισμού και στην ισχυρή προτίμηση για εθνικές αντί για ευρωπαϊκές συγχωνεύσεις.¹ Αυτό ίσχυε ιδιαίτερα στην περίπτωση της Γαλλίας. Ακόμα και σήμερα, στον βαθμό που καθαρά εθνικές λύσεις είναι δυνατές, αυτός ο πειρασμός δεν έχει εντελώς εξαφανιστεί. Τέτοια παραδείγματα είναι ο τρόπος με τον οποίο η κυβέρνηση Berlusconi αντιτάχτηκε στην εξαγορά της Alitalia από την Air France-KLM το 2008 και στη συνέχεια πούλησε τον εθνικό αερομεταφορέα σ' έναν ιταλικό χρηματοπιστωτικό όμιλο, ή η ενορχήστρωση από τη γαλλική κυβέρνηση της συγχώνευσης της Gaz de France και της Suez, στόχος της οποίας ήταν να προστατευθεί η τελευταία από μια επιθετική εξαγορά από τον ιταλικό γίγαντα του τομέα της ενέργειας Enel. Περαιτέρω δε, μέσα στο πλαίσιο που έχει δημιουργήσει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, το κάθε εθνικό κράτος υπερασπίζεται τα δικά του συμφέροντα και αυτά των κεφαλαίων που πρωτίστως έχουν τη βάση τους στο εσωτερικό του. Γιατί παρά το γεγονός πως οι ευρωπαϊκές πολυεθνικές δρουν στο ηπειρωτικό επίπεδο–εκτός από έναν πολύ μικρό αριθμό περιπτώσεων όπου δρουν παγκοσμίως– παραμένουν υπό τον έλεγχο ομάδων καπιταλιστών που τείνουν να έχουν προνομιούχες σχέσεις με ένα συγκεκριμένο εθνικό κράτος.¹ Έτσι, το κάθε εθνικό κράτος προσπαθεί να επηρεάσει την πολιτική και τη στρατηγική της ΕΕ με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα των «δικών» του κεφαλαίων. Το πιο ξεκάθαρο παράδειγμα είναι η διακυβέρνηση του νομίσματος που μοιράζονται τα περισσότερα από αυτά τα κράτη, το ευρώ. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως η Γερμανία έχει ανελλιπώς υπερασπιστεί ένα υπερτιμημένο ευρώ. Όπως έχει δείξει ο Guglielmo Carchedi, η Γερμανία έχει την υψη-

λότερη αναλογία τεχνολογικά καινοτόμων εταιρειών οι οποίες ωφελούνται από ένα δυνατό νόμισμα.¹ Αυτό ισχύει πολύ λιγότερο στις περιπτώσεις της Γαλλίας και της Ιταλίας οι οποίες συνολικά εξαρτώνται περισσότερο από ένα αδύνατο ευρώ για να τονώσουν της εξαγωγές τους. Αυτό εξηγεί το γεγονός πως συχνά Γάλλοι κι Ιταλοί πολιτικοί διαμαρτύρονται πως το ευρώ είναι υπερτιμημένο ή πως η διακυβέρνησή του δεν λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των βιομηχανιών τους.

Σε γενικές γραμμές, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι μια αντιφατική διεργασία που τείνει προς τη συγχώνευση των διαφόρων εθνικών μερίδων του ευρωπαϊκού κεφαλαίου, ενώ παράλληλα η κάθε εθνική ομάδα κεφαλαίων επιχειρεί να επηρεάσει την εξέλιξη της διεργασίας σύμφωνα με τα συμφέροντά της. Περαιτέρω, αδύναμα κεφάλαια που έχουν λίγες πιθανότητες επιβίωσης στα ανοικτά νερά της ευρωπαϊκής αγοράς αποζητούν προστασία από το εθνικό κράτος μέσα στο οποίο έχουν αναπτυχθεί. Τα δύο αυτά στοιχεία δρουν ως μια ισχυρή συντηρητική δύναμη η οποία εμποδίζει την πλήρη ανάπτυξη της τάσης προς την ολοκλήρωση και την ανάπτυξη των δύο συνιστωσών αυτής της τάσης· συγκεκριμένα, τη συγκέντρωση του κεφαλαίου στο ηπειρωτικό επίπεδο και την αντίστοιχη αναδιοργάνωση των κρατικών λειτουργιών στο ηπειρωτικό επίπεδο. Ο μόνος τρόπος να ξεπεραστεί τελειωτικά αυτό το εμπόδιο θα ήταν η βίαιη επιβολή της πολιτικής ενοποίησης της Ευρώπης από το πιο ισχυρό κράτος – τη Γερμανία. Η τελευταία προσπάθεια αυτού του τύπου είχε ως αποτέλεσμα τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατά τον Ψυχρό Πόλεμο η γερμανική άρχουσα τάξη αναγκάστηκε να αποδεχτεί τον συμβιβασμό σύμφωνα με τον οποίο η ευρωπαϊκή της κυριαρχία θα έπρεπε να γίνει ειρηνικά αποδεκτή από τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Δεδομένου του ανταγωνισμού από άλλους ιμπεριαλισμούς ηπειρωτικών διαστάσεων (ΗΠΑ, Σοβιετική Ένωση πριν το 1989, και τώρα αναδυόμενη Κίνα – και γενικότερα ο υπό σύσταση πόλος στην ανατολική Ασία), αυτά τα κράτη δεν είχαν άλλη επιλογή από το να διαπραγματευτούν το μερίδιό τους στο επικείμενο ευρωπαϊκό ιμπεριαλιστικό μπλοκ υπό γερμανική ηγεσία – και μεγάλη γαλλική επιρροή.

Δύο τελικές παρατηρήσεις

Δύο επιπρόσθετες παρατηρήσεις είναι αναγκαίες. Η πρώτη είναι πως η όλη διεργασία δεν εξελίσσεται μέσα σ' ένα κενό αλλά στο πλαίσιο μια παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας μέσα στην οποία υπάρχουν ήδη συγκροτημένοι αντίπαλοι ιμπεριαλισμοί. Ο κυρίαρχος ιμπεριαλισμός, οι ΗΠΑ, έχει την ικανότητα να δρα και να επηρεάζει εξελίξεις παγκοσμίως, συμπεριλαμβανομένης και της Ευρώπης. Η στάση του απέναντι στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση εξαρτάται από το εάν θεωρεί πως αυτή εξελίσσεται σε κατεύθυνση που αψηφά τα συμφέροντά του ή όχι. Ως αποτέλεσμα, οι ΗΠΑ υποστήριξαν όλες τις εξελίξεις που θα υπονόμευαν την ικανότητα της ΕΕ να

αναπτύξει στρατηγική και πολιτική αυτονομία βασιζόμενη σ' έναν μεγάλο βαθμό εσωτερικής συνοχής. Οι ΗΠΑ υποστήριξαν θερμά την ταχεία προσχώρηση των ανατολικοευρωπαϊκών κρατών στην ΕΕ, προώθησαν ευθαρσώς την τουρκική αίτηση ένταξης και αντιτάχθηκαν έντονα στις προσπάθειες δημιουργίας ανεξάρτητης ευρωπαϊκής στρατιωτικής δύναμης και στρατιωτικών διοικητικών δομών έξω από τα πλαίσια του ΝΑΤΟ.¹ Ένας από τους λόγους για την αμερικάνικη απεικρίση στη Μέση Ανατολή από το 2001 και μετά ήταν οι διαφωνίες που αυτή θα προκαλούσε μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Πέραν του παραδοσιακού συμμάχου των ΗΠΑ στην Ευρώπη, τη Βρετανία, άλλα σημαντικά κράτη όπως η Ιταλία, η Ισπανία και η Πολωνία υποστήριξαν τη σταυροφορία του Bush στο Ιράκ, παρά την έντονη αντίδραση της Γαλλίας και της Γερμανίας, τα κράτη που αποτελούν την κινητήρια δύναμη πίσω από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και τον πυρήνα της πολιτικής αυτονομίας που αυτή διαθέτει. Τέλος, Αμερικάνοι αξιωματούχοι συνεχώς εκφράζουν παράπονα για τη γερμανική οικονομική πολιτική, τα δομικά πλεονάσματα εμπορίου που αυτή παράγει και τις αποπληθωριστικές συνέπειες. Στον βαθμό που στην Ευρώπη υπερισχύει η γερμανική οικονομική στρατηγική και επιβάλλει στα άλλα κράτη να προσαρμοστούν σε αυτήν, τα αμερικάνικα παράπονα σε αυτό το μέτωπο είναι όσο σημαντικά και τα παράπονά τους για την κινεζική πολιτική νομισματικής ισοτιμίας.

Η δεύτερη παρατήρηση έχει να κάνει με μια από τις προβλέψεις του Mandel. Ο Mandel θεωρούσε πως όσο η θεσμική ολοκλήρωση δεν είχε ουσιαστικά προχωρήσει, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δεν είχε οτιδήποτε το τετελεσμένο. Αυτό τον οδήγησε στην πρόβλεψη πως «η ώρα της αλήθειας για την ΕΟΚ θα έρθει όταν η Ευρώπη υποστεί μια γενική ύφεση».¹ Αυτό αποδείχτηκε πραγματικότητα τουλάχιστον δύο φορές: μια πρώτη με τις υφέσεις των μέσων της δεκαετίας του '70 και των αρχών της δεκαετίας του '80—οι οποίες εν τέλει είχαν ως αποτέλεσμα την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μέσω της ολοκλήρωσης της Κοινής Αγοράς και της ΟΝΕ— και μια δεύτερη με την ευρωπαϊκή ύφεση των αρχών της δεκαετίας του '90, ένα εκ των αποτελεσμάτων της οποίας ήταν η νομισματική κρίση του 1992-3. Παρά την κρίση αυτή, και παρά την έντονη πιθανολογία για το κατά πόσο το ευρώ θα γινόταν πραγματικότητα στο τέλος, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση κατάφερε να προχωρήσει. Σύμφωνα με τον Carchedi, «αναγνωρίστηκε η ανάγκη περαιτέρω οικονομικής ολοκλήρωσης όχι μόνο για πολιτικούς αλλά και για οικονομικούς λόγους».¹ Αυτές οι δύο διαδοχές γεγονότων υποδεικνύουν ένα μοτίβο όπου η κάθε κρίση δρα ως καταλύτης που εξουδετερώνει τις αντιθέσεις στην περαιτέρω ολοκλήρωση μέσω μιας έμπρακτης επίδειξης των λόγων για τους οποίους οι κυρίαρχες μερίδες του ευρωπαϊκού κεφαλαίου δεν μπορούν πλέον να βασίζονται μόνο σε ένα εθνικό κράτος και των λόγων για τους οποίους τα διάφορα εθνικά κράτη θα ήταν πολύ πιο αδύναμα εάν παρέμεναν μόνα τους.

Σ' αυτή τη σύντομη παρέμβαση, προσπάθησα να δείξω πως η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι ένα έμμεσο αποτέλεσμα των τάσεων προς τη συγκέντρωση και συ-

γκεντροποίηση του κεφαλαίου, τάσεις οι οποίες αποτελούν θεμελιώδεις συνιστώσες ενός τρόπου παραγωγής που βασίζεται στην ανταγωνιστική συσσώρευση κεφαλαίου. Η επιτυχής επιβίωση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου στη διεθνή αγορά, από την περίοδο σύστασης των ΗΠΑ ως παγκόσμιας δύναμης βασιζόμενη στην κατοχή των πλέον αναπτυγμένων μέσων παραγωγής και μετά, απαίτησε τη συγχώνευση των διαφορών μερίδων του ευρωπαϊκού κεφαλαίου και την αντίστοιχη αναδιάρθρωση των ευρωπαϊκών κρατικών δομών. Η ελλειπής φύση της διεργασίας είναι προϊόν της διατήρησης εθνικών καπιταλιστικών πόλων στην Ευρώπη, που παρό την αλληλοδιείσδυση του κεφαλαίου στην Ευρώπη διατηρούν σχέσεις ανταγωνιστικής αλληλεξάρτησης μεταξύ τους.

Σημειώσεις

1. E. Mandel, Europe versus America: Contradictions of Imperialism, Monthly Review Press, 1970· C. Harman, “The Common Market”, International Socialism, αρ. 49, 1971· C. Harman, “The State and Capitalism Today”, International Socialism, αρ. 51, 1991, σελ. 45-48.
2. Για τη γαλλική περίπτωση, βλ. C. Serfati, “L’insertion du Capitalisme Français dans l’Économie Mondiale”, La brèche/Carré rouge, αρ. 2, 2008, σελ. 13.
3. Harman, “The State and Capitalism Today”, σελ. 48.
4. Στο ίδιο, σελ. 45.
5. A. Cox και G. Watson, “The European Community and the Restructuring of Europe’s National Champions”, σε Jack Hayward (επιμ.), Industrial Enterprise and European Integration: From National to International Champions in Europe, Oxford University Press, 1995, σελ. 322-324.
6. Αυτό είναι το συμπέρασμα στο οποίο έφτασε μια γαλλική μελέτη των ευρωπαϊκών χρηματιστικών δικτύων το 1993· C. Dupuy και F. Morin, Le Cœur Financier Européen, Economica, 1993, σελ. 15.
7. M. Dietsch, E. Mathieu, M. Chopra και A. Etchegoyen, Mondialisation et Recomposition du Capital des Entreprises Européennes, La Documentation Française, 2004, σελ. 170.
8. K. Van der Pijl, Global Rivalries: From the Cold War to Iraq, Pluto, 2006, σελ. 283.
9. C. Serfati, Impérialisme et Militarisme: L’Actualité du XXIe Siècle, Page Deux, 2004, σελ. 200. Ο Serfati θεωρεί δε πως «οι δυνάμεις ελέγχου της Επιτροπής είναι μεγαλύτερες από τις αντίστοιχες δυνάμεις των αντιμονοπωλιακών αρχών στις ΗΠΑ».
10. Για μια μαρξιστική μελέτη της ΕΤΒ, βλ. B. Van Apeldoorn, Transnational Capitalism and the Struggle Over European Integration, Routledge, 2002.
11. Van der Pijl, Global Rivalries, σελ. 287.
12. Harman, “The Common Market”, σελ. 11· Mandel, Europe versus America, σελ. 52-55, 105.
13. Για την πιο έγκυρη μελέτη της ηπειρωτικής φύσης των δραστηριοτήτων των πολυεθνικών, βλ. A. Rugman, The Regional Multinationals, Cambridge University Press, 2005.
14. G. Carchedi, For Another Europe: A Class Analysis of European Integration, Verso, 2001, σελ. 129-143.
15. Βλ. G. Carchedi, “The Military Arm of the European Union”, Rethinking Marxism, τ. 18, αρ. 2, 2006.
16. Mandel, Europe versus America, σελ. 102.
17. Carchedi, For Another Europe, σελ. 13.

